

ग्रंथवेध

साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त ग्रंथ

संपादक : प्रा. डॉ. भास्कर शेळके

पुस्तक जपून् वापरावे.

ग्रंथवेध

(साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त ग्रंथ)

संपादक

प्रा. डॉ. भास्कर शेळके

(मराठी विभाग प्रमुख)

श्री. शिव छत्रपती कॉलेज, जुन्नर (पुणे)

891.46

SHE

45608

Agasti Arts, Commerce & Dadasaheb
Rupwate Science College, Akole

SENIOR COLLEGE LIBRARY

Acc.No.

45608

Price

320/-

Dt.

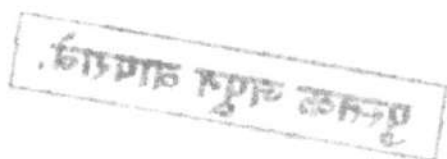
1/3/18

अगस्ति कॉलेज ग्रंथालय

45608

जुन्नर

Granthaved

ग्रंथवेध

संपादक : प्रा. डॉ. भास्कर शेळके

© सौ. तारादेवी भास्कर शेळके
१२१, श्रीदुर्गा, बारव, ता. जुन्नर,
जि. पुणे - ४१० ५०२
मो. ९८२२४४८१८१, ९८९०६८६५२१.

प्रकाशक

सुमती लांडे

शब्दालय प्रकाशन

पोस्ट बॉक्स नं. ९०, वार्ड नं. ७

श्रीरामपूर - ४१३ ७०९

मो. ९८२२२१५०९९

प्रकाशन क्रमांक : २३२

पहिली आवृत्ती : २४ एप्रिल २०१२

मुखपृष्ठ : धनंजय गोवर्धने

अक्षरजुळणी : सोनी कॉम्प्युटर्स, श्रीरामपूर

मो. ९८८१८४०६४०

मुद्रण : स्मिता प्रिंटर्स, पुणे

मूल्य : ३२० रुपये

ISBN No.: 978-93-80617-30-5

ग्रंथवेध

(साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त ग्रंथ)

निरपेक्ष प्रेम व कौतुक करणारे तसेच लेखन संशोधनास सदैव प्रेरणा देणारे

आदरणीय अॅड. संजय शिवाजीराव काळे यांना सविनय

एम.ए., एलएल.एम.(क्रॅबीज), गोल्ड मेडॅलिस्ट, पुणे विद्यापीठ

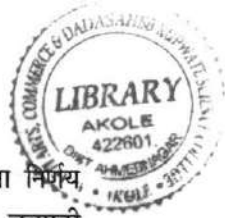
- ♦ अध्यक्ष : जुन्नर तालुका शिवनेर शिक्षण प्रसारक मंडळ, जुन्नर, पुणे
- ♦ सभापती : कृषी उत्पन्न बाजार समिती, जुन्नर, पुणे
- ♦ अध्यक्ष : अजितदादा सहकारी पतसंस्था, जुन्नर, पुणे
- ♦ उपाध्यक्ष : पुणे जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक, पुणे
- ♦ खजिनदार : शिवाजी मराठा शिक्षण संस्था, शिवनेर(जुन्नर)

मनोगत

साहित्य अकादमी या संस्थेची स्थापना १२ मार्च १९५४ रोजी भारताचे पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांच्या हस्ते झाली. साहित्य अकादमीच्या स्थापनेला आजमितीस ५० वर्षे पूर्ण झालेली आहेत. साहित्य अकादमी ही भारतीय साहित्याच्या सक्रिय विकासासाठी कार्य करणारी राष्ट्रीय स्वायत्त संस्था आहे. तिचे उद्दिष्ट उत्तम साहित्याचे मानदंड निश्चित करणे, भारतीय भाषेतील साहित्यिक देवाणघेवाणीमध्ये समन्वय साधणे आणि या माध्यमातून देशाची सांस्कृतिक एकता व एकात्मता टिकविणे हे आहे. साहित्य अकादमीमुळे सांस्कृतिक व भाषिक भिन्नतेत एकता निर्माण होण्यास भरपूर मदत झालेली आहे. साहित्य अकादमीच्या विविध उपक्रमांमुळे भारतीय साहित्य जगभर पोहोचण्यास मदत झाली आहे.

साहित्य अकादमी ही अखिल भारतीय स्तरावरील उत्तम साहित्याची निवड करते. ही घटनाच मला फार महत्त्वाची वाटते. यामुळे भारतीय स्तरावर मराठी साहित्याची व्यापकता, श्रेष्ठता तपासण्यास मदत होते. साहित्य अकादमीमुळे सर्व भाषांमधील लेखक, वाचक व समीक्षक यांचे अनुभवविश्व समृद्ध होण्यास मदत झालेली आहे. साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त साहित्याचे हिंदी व इंग्रजीत अनुवाद झाल्यामुळे ते देशाच्या सीमा ओलांडते.

भारतात विविधतेत एकता आहे. भारतीय घटनेने २२ भारतीय भाषांना मान्यता दिलेली आहे. त्या सगळ्याच भाषांमध्ये सकस व समृद्ध वाङ्मय निर्माण होते. पण आपणाला ह्या सर्व भारतीय साहित्याचा परिचय असतोच असे नाही. तो फार तर आपल्या भाषेपुरताच मर्यादित असतो. ही मर्यादा ओलांडावयाचे काम साहित्य अकादमीने पार पाडले. आपल्या वाङ्मयीन जाणिवा समृद्ध झाल्या. साहित्य अकादमीमार्फत २२ भाषांमधील निवडक साहित्यास पुरस्कार दिला जातो. साहित्य अकादमीच्या ह्या कार्यामुळे भाषिक व सांस्कृतिक एकसंधता निर्माण झालेली आहे. साहित्य अकादमीच्या

ह्या व्यापक, भव्य-दिव्य उपक्रमाची दखल घेणे महत्वाचे वाटते.

साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त ग्रंथाचा अभ्यास करण्याचा निर्णय घेता, याच विषयावर राष्ट्रीय पातळीवर एक चर्चासत्र श्री शिव छत्रपती महाविद्यालयात आयोजित केले. चर्चासत्रातील निबंधाचे पुस्तक करण्याचा प्रस्ताव पुढे आला तेव्हा निबंध लेखकांनी अनुमती दिली त्यांच्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करतो. लेखातील मजकुराशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही, ती त्यांची व्यक्तिगत मते आहेत.

शब्दालय प्रकाशनच्या सुमती लांडे यांनी "ग्रंथवेध" छपाईचे काम आनंदाने स्वीकारले, त्यांच्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त केलीच पाहिजे, मुद्रक स्मिता प्रिंटर्स, पुणे मुखपृष्ठ धनंजय गोर्वधने यांनी तयार केले, त्यांचे आभार. अक्षर जुळवणीचे उत्कृष्ट काम करणारे सोनी कॉम्प्युटर्स, श्रीरामपूरचे श्री. व सौ. शर्मा यांचे मनःपूर्वक आभार.

जुन्नर तालुका शिवनेर शिक्षण प्रसारक मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, अध्यक्ष आणि माझ्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य, प्राध्यापक, शिक्षकेतर कर्मचारी यांच्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त केलीच पाहिजे. कारण या सर्वांचे सततचे प्रोत्साहन शैक्षणिक उपक्रमास असते. चि. डॉ. अविनाश आणि सौ. तारादेवी यांच्या प्रेमळ सहकार्याबद्दल धन्यवाद ! आईवडिल सौ. दुगाबाई व त्रिंबकराव शेळके, भाऊ व वहिनी मिनाक्षी सयराम शेळके, चि. सुनित यांच्या सततच्या कौतुकामुळेच हा लेखन प्रपंच होऊ शकला.

मुद्रित शोधनकामी डॉ. अशोक लिंबेकर, डॉ. शशिकांत साळवे, प्रा. सोनू लांडे, डॉ. एकनाथ ढोणे यांच्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त केल्यास मैत्रीचा अपमान होईल म्हणून त्यांच्या ऋणातच रहाणे पसंत करतो. वेळोवेळी मामा श्री. विश्वास भागवत यांचय सहकार्याबद्दल आभार.

आपण वाचक अभ्यासक म्हणून या "ग्रंथवेध"चे स्वागत कराल हीच अपेक्षा.

धन्यवाद !

डॉ. भास्कर शेळके

संपादक

प्रस्तावना

भारतातील २२भाषांमध्ये प्रकाशित पुस्तकांना साहित्य अकादमी ही केंद्र सरकारच्या अधिपत्याखालील संस्था आहे. या स्वायत्त संस्थेची स्थापना १९५४ मध्ये झाली. प्रत्येक भाषेतील सर्वोत्कृष्ट ग्रंथ तसेच अनुवादित ग्रंथास पुरस्कार दिला जातो. त्रिस्तरीय निवड समिती पुस्तकांची पुरस्कारासाठी निवड करते. लेखकांनी किंवा प्रकाशकांनी पुरस्कारासाठी पुस्तक पाठविण्याची गरज नाही. हे वेगळेपण येथे स्पष्ट दिसते. पुरस्कार निवडी बाबतची पारदर्शकता हे साहित्य अकादमीचे खास वेगळेपण आहे. सन १९५५ ते २००८ या कालावधीमध्ये पुरस्कार प्राप्त पुस्तकांमध्ये इतिहास, संस्कृती, समीक्षा, चरित्र, आत्मचरित्रात्मक कादंबरी, कादंबरी, व्यक्तिचित्रे, संशोधन, भाषाशास्त्र, लघुनिबंध, लघुकथा, नाटक आणि कवितासंग्रह इ. विविध विषय आणि साहित्य प्रकारातील हे ग्रंथलेखन आहे. या सर्व कलाकृती त्या त्या काळातील वळणावरच्या, वैशिष्ट्यपूर्ण, मैलाचा दगड आहे. नवीन प्रवाह निर्माण करणाऱ्या व प्रभाव गाजविणाऱ्या आहेत म्हणूनच त्या वैशिष्ट्यपूर्ण आहेत. अर्थात काही महत्वाच्या ग्रंथांची नोंद पुरस्कारासाठी घेतली गेली नाही, असे घडण्याचे कारण तज्ज्ञ परीक्षक समितीचा दृष्टिकोन भिन्न असल्यामुळे घडल्याचे दिसते. तसेच काही लेखकांच्या इतर कलाकृती श्रेष्ठ असतांना त्यांच्या दुय्यम कलाकृतींना पुरस्कार मिळालेले दिसतात, याचे कारण कदाचित त्या त्या लेखकांच्या एकूण योगदानाचा प्रभाव असे नोंदविता येईल. ज्ञानपीठ पुरस्काराने सन्मानित वि.स.खांडेकर आणि वि.वा.शिरवाडकर यांच्या साहित्यकृतींना पुरस्कार प्राप्त झाला ही खास बाब म्हणता येईल. पुरस्कार प्राप्त बहुतेक लेखक जीवनवादी असल्याचे दिसते, अर्थात याला अपवाद आहेच.

साहित्य अकादमी पुरस्कार अलीकडच्या साठोत्तरी वाङ्मयीन प्रवाहातील कलाकृतींना मिळाले. प्रारंभी समीक्षा-संशोधनास हे पुरस्कार प्राप्त झाले,

अलीकडे दलित, ग्रामीण, देशी इ. प्रवाहातील कलाकृतींना पुरस्कार प्रदान केले गेले. साहित्य अकादेमी पुरस्कार प्राप्त पुस्तकांनी मराठी साहित्य संशोधन, समीक्षा समृद्ध केली. या सर्वच कलाकृती अक्षर आहेत. साहित्य अकादेमी पुरस्कार पुस्तकांनी मराठी साहित्य, संशोधन व समीक्षा समृद्ध केली हे गृहीततत्त्व (Hypothesis) मान्य करण्यास कुठलीच अडचण नाही.

१. एकूण १३ समीक्षा व संशोधन यांना १९५५ ते २००८ पुरस्कार प्राप्त झाले, सौंदर्यवाद आणि जीवनवाद यावर भाष्य करणारे हे मूलभूत ग्रंथ आहेत. द.ग.गोडसे यांच्या 'पोत' सारख्या मूलभूत ग्रंथाचा समावेश होऊ शकला नाही. याचा दोष मात्र निवड समितीकडे जातो. यापैकी काही ग्रंथ हे सैद्धांतिक मांडणी करतात तर काही ग्रंथ हे संस्कृती समीक्षेचा भाग आहेत, तर काही ग्रंथ उपयोजित समीक्षेच्या सदरात मोडतात. समीक्षेतील सिद्धांत हे परस्पर विरोधी आहेत.

२. पुरस्कार प्राप्त आत्मचरित्र चरित्रांची संख्या देखील १३ असून विविध जाती धर्मातील लेखकांच्या कलाकृतींना हे पुरस्कार मिळालेले आहेत. 'झोंबी' 'स्मरणगाथा'च्या रूपाने आत्मचरित्रात्मक कादंबरीचा सशक्त प्रवाह निर्माण झाला. विविध क्षेत्रातील योगदान असलेले हे चरित्र नायक - आत्मचरित्रकार आहेत. समकालीन समाज परिस्थितीचे व संस्कृतीचे हे पुस्तके भाष्य आहेत.

३. पुरस्कार प्राप्त कादंबरी लेखनाचा परामर्श घेताना असे दिसते की सर्वाधिक म्हणजे १५ कादंबऱ्याला पुरस्कार प्राप्त झाला आहे. यात पौराणिक, ऐतिहासिक, ग्रामीण, दलित स्त्रीवादी, आत्मचरित्रात्मक अशा विविध श्रेष्ठ कलाकृती आहेत, नव्हे या कादंबऱ्यापासून नवीन लेखन परंपरा निर्माण झाल्याचे स्पष्ट दिसते. परंपरा निर्माण करणाऱ्या सर्व कादंबऱ्यांना पुरस्काराने सन्मानित केले गेले.

४. एकूण ८ पुरस्कार प्राप्त कविता संग्रह आहेत, हे आठही कविता संग्रह नवे रचनातंत्र निर्माण करणारे आहेत. यांनी देखील मराठी काव्यावर स्वतःचा ठसा उमटविला आहे. आशय आणि अभिव्यक्तीची अभिन्नता या सर्वच कविता संग्रहातील कवितातून जाणवते.

५. पु.ल.देशपांडे यांचा 'व्यक्ती आणि वल्ली' हा एकमेव पुरस्कार प्राप्त व्यक्तिचित्र संग्रह आहे अर्थात या व्यक्तिचित्रसंग्रहाने मराठी वाचकांवर अधिराज्य

गाजविले, पुढच्या पिढीला लेखनप्रेरणा मिळाली हे निर्विवाद मान्य करावे लागते.

६. ना.गो. कालेलकर यांचा 'भाषा, इतिहास आणि भूगोल' हा पुरस्कार प्राप्त भाषा शास्त्रावरील ग्रंथ आहे. या ग्रंथाने भाषाशास्त्र अभ्यासाचा श्री गणेशाला. ऐतिहासिक, वर्णनात्मक, समाजभाषाविज्ञान, तौलानिक भाषाशास्त्राचा पाया घालण्याचे काम या ग्रंथाने केले.

७. पुरस्कार प्राप्त लघु निबंध आणि लघुकथासंग्रह अभ्यास करताना 'पैस' दुर्गा भागवत आणि 'काजळमाया' जी.ए. कुलकर्णी या दोन स्वतंत्र पुस्तकांचे योगदान परंपरा निर्माण करणारे पुस्तक म्हणून करावे लागते.

८. दोन नाटकांना साहित्य अकादेमी पुरस्कार प्राप्त झाले आहेत. 'नटसम्राट', 'युगांत' या दोन्ही कलाकृती अजरामर आहेत. वाचकांवर, रंगभूमीवर असामान्य प्रभाव या दोन्ही नाटकांचा कायम असलेला दिसतो.

९. 'वैदिक संस्कृतीचा विकास' हा तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी लिखित प्राज्ञपाठशाळा मंडळ वाई ने प्रकाशित केलेला पुरस्कार प्राप्त सांस्कृतिक ग्रंथ, वैशिष्ट्यपूर्ण आहे.

१०. पुरस्कार प्राप्त पुस्तकांचे योगदानाचा परामर्श -

१. हा पुरस्कार एक महत्वाचा पुरस्कार आहे.

२. या पुस्तकांनी स्वतंत्र प्रवाह निर्माण केले.

३. या पुस्तकांनी परंपरा निर्माण केली.

४. या कलाकृती अक्षर आहेत.

५. वाचकांवर आजतागायत-सतत प्रभाव असलेला दिसतो.

६. साहित्य अकादमीने तटस्थपणे सर्वोत्कृष्ट कलाकृतींची निवड केली आहे.

११. समारोप

परीक्षकांच्या दृष्टिकोणामुळे अपवादात्मक परिस्थितीत त्या त्या वर्षातील कलाकृती निवड करताना प्रश्न निर्माण झाला असला तरी शेवटी अंतिम एकच कलाकृती निवडण्याचे बंधन असल्यामुळे श्रेष्ठ कनिष्ठ ठरवावेच लागते, त्यामुळे तज्ज्ञ समितीला आरोपीच्या पिंजऱ्यात उभे करणे योग्य ठरणार नाही, निवड करताना व्यक्तिविशिष्टता येणार हे ही मान्य करावेच लागते, त्यामुळे

दोष साहित्य अकादेमी संस्थेला किंवा तज्ज्ञ निवड समितीला देता येणार नाही, कारण देशातील हा एक सर्वोत्कृष्ट पुरस्कार आहे.

साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त पुस्तकांचे वर्गीकरण केल्यानंतर पुढील निष्कर्ष हाती येतात.

१. नाटक, आत्मकथा, चिंतन, समाजचिंतन या प्रकारांना अतिशय कमी पुरस्कार मिळाले आहेत.

२. कथासंग्रहांना पुरस्कार नाहीतच. जी.ए. कुलकर्णी यांना पुरस्कार मिळाला पण मागे घेतला गेला.

३. सर्वाधिक पुरस्कार कादंबरी या वाङ्मय प्रकाराला मिळाले.

४. कादंबरी खालोखाल समीक्षेला पुरस्कार प्राप्त झाले.

५. सर्व वाङ्मय प्रकारातून केवळ एक पुस्तकाची निवड करणे ही तारेवरची कसरत आहे.

६. परीक्षक समितीने निवड करताना तौलनिक तत्त्व मांडले पाहिजे. ज्या साहित्य प्रकाराला दिले गेले त्या प्रकारात इतर कोणती पुस्तके होती? इतर प्रकारात कोणती महत्त्वाची पुस्तके होती? हे स्पष्ट व्हायला हवे असे वाटते.

७. तौलनिक तक्ता मांडल्यानंतर त्या त्या वेळच्या निवड समितीचा दृष्टिकोन लक्षात येतो.

८. काही महत्त्वाच्या कलाकृतींना पुरस्कार लाभले नाहीत त्यामागे कारण वाङ्मयीन का वाङ्मय बाह्य हे शोधता येते.

९. जीवनमूल्यांना/एकूण मानवी जीवनाला पुढे नेणाऱ्या पुस्तकांचाच पुरस्कारासाठी विचार केला गेला आहे.

१०. अपवादात्मक परिस्थितीत प्रतिगामी मूल्यांचा पुरस्कार करणारे एखाद दुसरे पुस्तक पुरस्कारासाठी निवडले गेले आहे.

११. जाती व्यवस्थेचे समर्थन करणारे, धर्माच्या शोषणाचे समर्थन करणारे असेही पुस्तक कुठल्यातरी वादाच्या नावाखाली स्वीकारले गेले. बदलाच्या वाङ्मयीन आणि जीवनविषयक मूल्यांचाही आढावा घेता येतो.

१२. पुरस्कार प्राप्त पुस्तके ही मराठी साहित्याची सांस्कृतिक उंची दाखवून देणारे आहे.

१३. साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त समीक्षाग्रंथापैकी पाटणकर आणि मुक्तिबोध

हे स्पष्टपणे भारतातील इहवादी आणि समाजवादी परंपरेचे समीक्षक ठरतात बाकीच्यांनी या ना त्या प्रकारे स्वतःला हिंदू म्हणवत वा सरळ सरळ वैदिक विचार परंपरेशी म्हणजे तिच्या सामंती आणि आध्यात्मिक मूल्यांची नाते सांगितले आहे.

१४. पुरस्कार प्राप्त पुस्तके वाङ्मयीन महत्तेच्या वाटा मोकळ्या करणाऱ्या मौलिक साहित्यकृती आहेत.

‘ग्रंथवेध’ मध्ये यातील कलाकृतींवरील एकूण ५७ लेखांचा समावेश केलेला आहे. पैकी समीक्षा संशोधनपर १० लेख आहेत तर चरित्र आत्मचरित्र वाङ्मयावर १० लेख आहेत. कादंबरीवर २० लेख आहेत. तसेच कवितेवर १३ लेख आहेत. नाटकावर २ लेख, कथेवर १, व्यक्तिचित्रावर १ आणि भाषा विज्ञानावर एका लेखाचा समावेश आहे. लेखांमधील पुनःरावृत्ती टाळण्यासाठी आवश्यक तेथे संपादन संक्षेप केला आहे. मुळ लेखातील आशयाला धक्का न लावता हा प्रयत्न केला आहे

डॉ. भास्कर शेळके

संपादक

अनुक्रमणिका

भाग १ : समीक्षा व संशोधन / १३ ते ७६

१. साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त मराठी समीक्षा ग्रंथ/ डॉ. यशवंत मनोहर
२. म. वा. धोंडाचे ज्ञानेश्वरी चिंतन/ डॉ. अशोक राणा
३. मर्ढेकरांचे सौंदर्यशास्त्र / डॉ. राजाभाऊ भैलुमे
४. सृष्टी, सौंदर्य आणि साहित्यमूल्य: एक आकलन/ नाना झगडे
५. सौंदर्यमीमांसा / डॉ. धनंजय वाघमारे
६. गोपळेश्वर श्री विठ्ठल / प्र. नवनाथ शिंदे
७. तुकारामदर्शन / प्र. मंगल डोंगरे
८. सृष्टी, सौंदर्य, साहित्यमूल्य: शरदचंद्र मुक्तिबोध / डॉ. राहुल हांडे
९. श्री शिवछत्रपती / डॉ. महादेव वाघमारे
१०. श्री विठ्ठल एक महासमन्वय.../डॉ. अर्पणा साबणे

भाग २ - आत्मचरित्र- चरित्र / ७७ ते १२१

१. जेव्हा माणूस जागा होतो / प्रा. लता पवार
२. मराठी रंगभूमीचे जनक : बहुरूपीकार कोल्हटकर / प्रा. डी.जे. पवार
३. भटक्या विमुक्तांची चिरंतन वेदन / प्रा. भारत शिंदे
४. मराठी आत्मचरित्रे.../ डॉ. ज्ञानेश्वर वाल्हेकर
५. एक झाड आणि दोन पक्षी / प्रा. गणपत हराळे
६. विमुक्त जमातींचे प्रभावी चित्रण...../ डॉ. अविनाथ सांगोळकर
७. जेव्हा माणूस जागा होता.../ डॉ. विजया पाटील
८. स्मरणगाथा- गो. बी. दांडेकर / डॉ. यशोद पाटील
९. वारल्याच्या अमानुषतेचा हुंकार / डॉ. तुकाराम रोंगटे
१०. 'उपरा' एक आकलन / प्रा. छाया बारवे

भाग ३ : कादंबरी लेखन / १२२ ते २३०

१. राघववेळ आणि तणकट कादंबऱ्यातील ग्रामीण.../ डॉ. मनोहर सुरवाडे
२. बारोमास..../ प्रा. बी. जी. साबळे
३. 'झाडाझडती' / डॉ. अनिल उगळे
४. बारोमास : एक आकलन / प्रा. प्रदीप राऊत
५. बारोमास : वर्तमान शेतकरी जीवनाचा आरसा / प्रा. सुभाष गव्हाणे
६. झाडाझडती आणि तणकट : एक अवलोकन / डॉ. नामदेव कवडे
७. झाडाझडती / प्रा. सुहास निर्मळे
८. काही मराठी कादंबऱ्या..... / डॉ. संदीप चपटे
९. धरणग्रस्ताची झाडाझडती / डॉ. गणेश मोहिते/ डॉ. दत्तात्रय डुंबरे

१०. समकालीन ग्रामीण वास्तवाचे चित्रण / प्रा. गणेश मालटे
११. 'झोंबी' एक अभ्यास / प्रा. मीनाक्षी पाटील
१२. 'झोंबीतील ग्रामीण स्त्री व्यक्तीरेखा.../ प्रा. शारदा मोरे
१३. 'बारोमास' : एक चिंतन / प्रा. कालिदास गुड्डे
१४. 'झोंबीतील तारा' / बाबूराव उपाध्ये
१५. झाडाझडती / डॉ. भीमराव रामटेके
१६. भुमी - स्त्रियांचे आत्मभान...../ डॉ. देवीदास शेते
१७. ताम्रपट : रंगनाथ पठारे / डॉ. जयराम खाडे
१८. राघववेळ : नामदेव कांबळे / प्रा. ज्ञानेश्वर थोरात
१९. झोंबीची शैली / प्रा. महेंद्र कदम
२०. बदलत्या कालप्रवाहाचे सूचन करणारी कादंबरी / डॉ. राजेंद्र सलालकर

भाग ४ : कविता संग्रह / २३१ ते २८९

१. आरती प्रभू : नक्षत्रांचे देणे / डॉ. विजय केसकर
२. भिजकी वही / डॉ. बाळासाहेब सोनवणे
३. नक्षत्रांचे देणे : आरती प्रभू / डॉ. सिताराम निघूट
४. पानझड : ना. धों. महानोर / डॉ. अनिल गर्जे
५. दशपदी : एक अपूर्व नव निर्मिती / प्रा. राजेश्वर दुडूकनाळे
६. चित्रलिपी : वर्तमानकालीन/ प्रा. सुवर्णा गुंड
७. पानझड मधील स्त्रीरूपे / डॉ. वामन जाधव
८. कवी अनिलांच्या गझल/ डॉ. अण्णा वैद्य
९. चित्रविरहाचा एक व्यथित प्रवास: गभरेशीम / डॉ. आशालता महाजन
१०. उत्कट सौंदर्यानुभूतीचा अविष्कार : पानझड / डॉ. संजय बालघाटे
११. इंदिरा संत यांच्या गभरेशीम.../ प्रा. डॉ. वैशाली रोकडे
१२. पानझडमधील पालखीचे अभंग/ प्रा. पी. एस. वानखेडे
१३. 'चित्रलिपी : जाणिवा आणि शैली / डॉ. अजय देशपांडे

भाग ५: नाट्यलेखन / २९० ते ३०५

१. नटसम्राट आणि युगान्त / डॉ. अशोक लिंबेकर
२. युगान्त: एक चिंतन / डॉ. राजेंद्र खंदारे

भाग ६: व्यक्तिचित्र / कथासंग्रह / ३०६ ते ३१४

१. व्यक्ती आणि वल्ली : एक आनंद यात्रा / प्रा. सुधीर जोशी
२. जीए ची काजळमाया : एक अनाकलनीय / प्रा. मच्छिंद्र नागरे

भाग ७: भाषा शास्त्र / ३१५ ते ३१८

१. भाषा : इतिहास आणि भूगोल / डॉ. शशिकांत साळवे